

Під далекими соснами

Олесь Гончар

Кілька разів підряд одержую листи від невідомої мені людини. Листи не розраховані на відповідь: на жодному з них зворотної адреси нема. По штемпелях на конвертах можна лише приблизно догадатись, що йдуть вони десь із країв шевченківських.

Пише жінка. Розповідає про будні свої, про те, чим була заклопотана, що подумала сьогодні, що вразило її. Деколи — про книжку, щойно прочитану, іншим разом про щось почуте по радіо, нав'яне піснею співака... Часом поділиться настроєм, на когось поремствує або в усіх подробицях розповість, як збирала в лісі хмизин-ня на паливо та соснові шишки, а вони сирі, тільки сичать у печі, горіти не хочуть. В іншому листі буде цілий епос про брата-пияка, про його черговий візит — я цього брата вже добре собі уявляю: знову приповз мало не навкарачках, влаштував бешкет нічний, вимагав троячку на опохмел. Коли ж відмовиш — лається: ти скупа, ти звихнута, ти звихнулась ще тоді, у своєму погребі!.. А яка ж я звихнута, коли бачу, як людина твариніє, десь отак нажлуктившись у чайній... Коли зайдеться на цю тему, тут уже адресатка не вибирає слів, їй не до стилю,— почувається, як вона шаленіє в пристрасті свого обурення, в гнівах та клятьбах не знає стриму, їй конче потрібно виповісти, вибухнути комусь на папері свою душу, свій будень, свої незлагоди житейські.

Як можна з її листів зрозуміти, за фахом вона вишивальниця, і видно непогана, бо вмінням її дорожать, запрошують і сюди, й туди, зараз ось пропонують іти в ательє при цукроварні. Ще не вирішила, можливо, й піде, хоча навряд чи довго втримається там, бо незлагідний має характер (вад своїх вона не приховує). Почувається, що вишивання дає їй істинну відраду, її тішить, що робота комусь сподобалась, листи рясніють клопотами про нитки та узори, хоча й іншої роботи вона не цурається: з тих, видно, жінок, що руки їхні — і до голки, й до лопати, до всього вмілі, до всього здатні. То ось їздила допомагати якійсь бабусі копати картоплю-, то була оце з братовою на буряках...

Штемпелі на конвертах час від часу змінюються — десь буває, когось провідує, приробляє то в тих, то в інших родичів, але вдача її крута, видно, дається знаки, бо по якомусь часі знову — наче віддих полегшення: ось я, нарешті, вдома, у хатині своїй на узліссі, тут мені найкраще, тут мені сосни ночами шумлять.

Іноді не пише подовгу, ніби зовсім уже зникла з обрію, загубилась в людському морі, потім, дивись, озивається з іншого десь місця, за нових уже обставин виринає її мовби й неяскрава людська судьба. Весняний сезон працювала оце в лісорозсаднику, бо любить висаджувати ялинки, і там такі проліски,— мабуть, най-синіші в світі! (в конверті буде при цьому вкладено кілька розплющених присохлих до паперу проліскових пелюсток).

А це возила брата на лікування, бо він же коли не п'є, то золотий чоловік, душа в нього добра, і діти славні, на роботі механізатор такий, що ним не нахваляться, та от

біда: губить людину зелений змії!.. Отже, відвезли, здали його з братовою, не знають, як буде, а поки що можна дух перевести, не боячись його бешкетів,— тепер їй знову ночами тільки сосни на узліссі, як море, шумлять.

Іноді надсилає вірші. Ні, не для друку, не високої думки вона про своє віршування, сама знає, що з поетичною технікою вона не в ладах. Просто вилилось так, укралося посеред листа: біль якийсь, туманець спогаду, смуток-туга за чимось... Гіркі скорботні рядки в народно-пісенній традиції, з калиною, буйним вітром, з римами "кров-любов" і навпаки... Про юність, давно втрачену, про подругу, що було їй шістнадцять літ. Мотив подруги раз у раз повторюється, відчувається, що людина ця для неї дуже дорога. Пишеться олівцем, хапливо-недбало, кострубато, але зате й фальші нема, все пройняте щемом достовірності, все своє, наболіле, вистраждане... Читаєш і думаєш: яке невичерпне горе людське, яке багатоліке воно, в яку часом химерну вбирається одіж. Напівкошмари якісь. Ніч, стрілянина, чорні тополі коло цукроварні... Село, що палає в пожежах. І тут, щоразу, коли заходить про це, помічаєш, як видіння її сплутуються, настає криза думки, уява борсається в хаосі якихось напівзатемнених асоціацій... Образ судорожно рветься, зневиразнюється, слово гасне у скриках, прокльонах, в недовомовленостях болю...

Минатиме час, листи завесніють пролісковою синню, мережаний листочок папороті з'явиться в них, вродиться слово захвату перед дивними узорами природи,— теплу весняного сонця, світлу небесному буде проспівана тиха й наївна хвала. Добра людина зустрілась десь на автобусній зупинці, за когось вступилась в ім'я справедливості, і цьому факту теж буде віддано належне. Потім уже десь в інших листах, зовсім не до місця згадано буде про якісь чоботи, грязюку, сніг, про матір, що, прострілена з автомата, лежить, закипів-шись у калюжі крові біля погребка. Майне образ хлопця-лейтенанта, якого вона, дивна оця адресатка, вперше побачила того ранку, коли, боса, вилізла із своєї схованки земляної на білий світ. Побиті люди, брудний сніг перемішаний з кров'ю, сонце сходить із-за цукроварні, і хлопець, що, роззувшись, дарує їй, кимось роззутій, чоботи... Хлопець з очима синіми і чоботи — то образ визволення.

І щодалі, від листа до листа, ні-ні та й з'явиться якийсь новий штрих, що його, однак, ще треба розшифрувати, з'єднати ланкою уяви із попереднім. Багряним візерункам осені будуть приділені цілі сторінки, а потім знову з'являться дрова, що тільки сичать, як гадюки, а не хочуть горіти. Снігур червоногрудий прилітатиме щось поклювати на кущі. А коли споночіє — все виповниться шумом лісу, місяць пливтиме над соснами у білих розтеклих хмарах, оголена гілка буде погойдуватись цілу ніч за вікном, ніби чиясь — невідомо чия — рука. І зненацька виникне знову той хлопець-лейтенант: у драних валянках, він лежить на снігу під сусіднім селом, скосило його наступного дня, в самім розпалі бою... Вона там, під Журавами, його розшукала і постояла над ним.

Загиблого безіменного лейтенанта заступлять інші події. Брат повернувся звідти, де лікують, поки що не п'є, і для сім'ї — свято. Він знову на тракторі, біля ка-гатів

зрання й до ночі. Він же коли не труїть себе, то трудяга з трудяг, скажи, він і чорта закагатує. А їй цілі дні минають у вишиванні — замовлень не бракує, роботи вже вистачить до весни. Снігу навалило, все біле, ліс повсюди в казкових химерах зими, годинами можна на них дивитись,— вона так любить сніг чистий-пречистий, де ще нічия нога не ступала. Від снігу і в хаті посвітлішало, і сонце частіше з'являється, б'є у вікно — очі тепер, хоч скільки вишивай, не болять. Іноді за роботою навіть наспівує сама собі — улюблену свою пісню (не пише — яку). Тут сентиментальностей багато буде. Втішна синичка звідкись прилітає, сідає на підвіконня, привітно дзьобає дзьобиком у шибку — теж подія в житті самотньої жінки. Та посеред злагоди, душевної спокоєності, зненацька знову, як зойк:

— У погребі сидимо, трусимось, позгинавшись,— мама і ми з подружкою... Невже кінець? І — за що?

А навкруги ніч, пожежі, війна, село кипить у гвалтах, в крові. Нічними останніми боями звідусіль стугонить Корсунь-Шевченківський "котел"...

У конторі цукроварні шнапсом залитий паркет — востаннє тут бенкетує зі своєю ватагою есесівець Шульц. Бенкет передсмертя, оргія відчаю. П'яний Шульц то жбурляє у стелю пляшками, то хапається за пістолет:

— Кулю пускаю в лоба! Маєм наказ — кінчати з собою! Хайль! Дайте крові і дайте дівок!

Стугонить канонада,

До горла затягнулось кільце.

Як не можна злетіти до неба,

То йому залишається це.

Так нижуться рядки її горьовитого епосу.

А Шульц на цукроварні уже допивсь до білої гарячки, оскаженілий, чоботом садить під боки тих, що послули:

— Ферфлюкт, сакраменто! Всі ви тут партизани! Дівок мені зараз сюди, грудастих своїх українок!

Далі плутаються, рвуться нитки уяви. Крізь біль душевної зраненості, крізь прокльони й задуху страждання лише згодом постає льох, замаскований люцеркою (може, тому, що батько був агроном, і поле любив, мама згадала в хвилину скрути про копичку люцерки, щоб під нею в землі заховатись).

Троє їх сидять у льоху, смерті ждуть. Ні, не смерті! — життя! Чують гуркотняву наступу наших військ, з молінням шепочуть: "Швидше, татусю! Це ти наближаєшся в танку, йдеш, сталлю окутий,— ти визволиш нас!.."

А тим часом із темряви підступили до льоху вони, останні, приречені — учасники передсмертної оргії:

— Ком, ком сюди! Вилазьте ви, партизанки, з своєї нори!

"А може, й справді ми партизанки?"

Першою Маруся кинулась на фашиста, руками вчепилась, викручує автомат. Коротка черга по ній, ще одна — матері просто в груди... Наостанок — гранату в льох,

зблиск і тьма, тільки встигла подумати: все.

"Було Марусі шістнадцять, та й мама була ще молода, не минуло їй тоді ще й сорока років... А я чудом залилась жива. Лише вранці, коли мене витягли з погребів... "Лесю! — кажуть,— ти ж стала сива, як молоко, невже це ти?.." Отоді сонце якраз сходило із-за цукроварні, чітко це пам'ятаю. І сірих шинелей наближалося з поля багато. І тоді ж невідомий той хлопець, роззувшись на снігу, подарував мені свої чоботи... Все точно тут, як документ. Шульця вбили за греблею, сама бачила — серед жому валявся".

Це був останній лист, одержаний від невідомої адресатки; більше вона відтоді не озивається. Таке враження, що людина висловила, виповіла себе й замовкла.

Ще одна людська судьба, ще одне знівечене чиесь життя. Мимоволі подумається іноді: а може, й справді неабияка юна поетка була загублена тієї ночі, оргійної, гвалтівної, в Шевченковім краю? Зтрощена горем, за кілька годин перед визволенням? Адже ж в окремих зблисках душі, в уламках образів, навіть в отій гілці, що гойдається вночі за вікном, відчувається хист, обдарованість. Після пережитого потрясіння залишався зраний дух, психіка, що не завжди владує собою. Тільки туманним скриком, не зовсім розбірливим зойком час від часу озивається в простір ця до краю налита болем, отьмарена жахіттям кошмарів душа, що й досі її терзають, не дають спокою.

От і здалося, що варто про це розповісти. Бо щоразу, коли наближається у святково вбраних ялинках Новий рік і згадуєш людей, чимось тобі не байдужих, відчуваєш бажання послати привіт і тій невідомій самотній жінці, котра десь на узліссі, під розшумленими соснами терпляче вишиває гіркі узори свого переболеного життя.

1970